

Пасічник Ігор Демидович

доктор психологічних дисциплін, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ПРАКТИЧНЕ МИСЛЕННЯ І КОНФЛІКТ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ)

Автор статті розглядає теоретико-методологічні аспекти практичного мислення професіонала-практика. Практичне мислення трактується автором як зріла форма мислительної діяльності дорослої людини, яке може допомагати досягненню її мети в конфліктній ситуації.

The author of the article looks upon theoretical and methodological aspects of the practical thinking of the professional involved in practical activity. The practical thinking is treated by the author as a full form of the grown-up mental as thinking, which can help him to achieve a desirable goal in the conflict situation.

Предмети та явища навколишнього світу знаходяться між собою в різноманітних зв'язках та відношеннях: причинно-наслідкових, тимчасових, довготривалих, просторових, умовних, функціональних, кореляційних, прямих і обернених, єдності, рівності, віртуальності тощо. Пізнання і узагальнення цих зв'язків і відношень є однією з найголовніших функцій мислення. Поняття, закони і правила є узагальненими знаннями. В пізнавальній мислительній діяльності вони виступають як теоретичні основи, що дозволяють отримати знання про множину нових окремих предметів та явищ світу, а також розв'язувати нові і різноманітні практичні завдання.

Однак мислення - це не тільки пізнавальна, але і комбінаторна, творча діяльність, в результаті якої створюються нові предмети і явища матеріальної та духовної культури людей, передбачаються і плануються шляхи їх особистого та громадського життя. Змістом мислення є поняття, закони і правила, а також одиничні предмети і явища, що вперше пізнаються або створюються творчою мислительною діяльністю. Мислення здійснюється і розвивається у властивих для нього формах: аналізу, синтезу і порівняння; абстракції, узагальнення і конкретизації; індукції, дедукції і аналогії; знаходження зв'язків і відношень; формування понять, їх класифікації та систематизації.

При цьому головними формами мислення є аналіз і синтез, які виступають конструюючими компонентами всіх інших форм мислительної діяльності. Якісними показниками мислительної діяльності є три ієрархічні форми узагальнення: синтез, власне узагальнення і систематизація. Слід зауважити, що мислення здійснюється в єдності змісту і форми. Отже, мислення - це процес пізнавальної діяльності, вища форма опосередкованого і узагальненого, свідомого, активного, творчого відображення об'єктивної і суб'єктивної дійсності в істотних зв'язках і відношеннях, закономірностях, який розкриває взаємозв'язки.

Традиційно розрізняють такі види мислення, як: практично-дійове, конкретно-образне, словесно-логічне, евристичне, творче, креативне, логічне, абстрактне, теоретичне. Однак проблема того чи іншого конкретного виду мислення виникає в контексті відношень «мислення і діяльність» особистості. До числа однієї з надзвичайно важливих проблем, що виникають в цьому діяльнісному контексті, відноситься проблема практичного мислення професіонала-практика.

Практичне мислення не є якоюсь першопочатковою формою розвитку інтелекту, а навпаки, демонструє собою зрілу форму мислительної діяльності дорослої людини, що не поступається своєю життєвою значущістю і за своєю складністю мисленню теоретичному. Практичне мислення безпосередньо включене в діяльність людини, перш за все, в діяльність професійну, трудову.

На відміну від теоретичного мислення, завдання якого є пошук загальних закономірностей, а отже, відволікання від усього часткового та одиничного, практичне

мислення реалізується в умовах конкретних, цілісних, індивідуально своєрідних ситуаціях. Завдання практичного мислення - застосування знань всезагального до конкретних ситуацій діяльності. Складність таких ситуацій, їх мінливість, взаємопротилежність, а також необхідність швидкого прийняття рішень - все це визначає специфічний характер мислення професіонала-практика, операційність використовуваних знань. Незважаючи на те, що в 70-80 роках проблема такого специфічного виду мислення, як практичне, та його регуляція в конфліктній ситуації порушувалася провідними вченими-психологами (Ю. Бабанський, А. Бодалєв, А. Петровський, С. Максименко, О. Скрипченко, Т. Косма, А. Щербаков та інші), в сучасній психологічній науці це питання не тільки не знайшло науково-дослідного продовження, але навіть ігнорується в моделях Я-образ, Я-концепція, самість тощо. В той же час складні соціокультурні трансформації, звернення нашої держави до ідеї відкритого суспільства, наукової і соціальної інтеграції визначають перехід від тоталітарних до демократичних відносин. Це вимагає формування об'єктивно мислячої людини, відхід від суто егоцентричної до гуманістичної спрямованості усіх суб'єктів цього пронесу, ключове місце в якому має посідати психологія мислення. Якраз остання погребує нових психолого-педагогічних парадигм, творчих програм, поєднання індивідуальних та групових тренінгів, впровадження проблемних ситуацій у практику діяльності, що сприяють розвитку в індивіда компонентів мислительної діяльності, психопрофілактиці та психокорекції виникнення і поширення егоцентризму на різні сфери розвитку особистості. Дослідження психічних процесів, у тому числі і мислительних, в умовах безпосереднього спілкування показали (див. І. Пасічник. Мислення як систематизація), що мислення в сумісній діяльності протікає по-іншому, аніж в індивідуальній. Одним із важливих аспектів вивчення практичного мислення є виявлення чинників, від яких залежить ефективність вирішення інтелектуальних задач у процесі міжособистісної взаємодії. Слід відзначити, що в системі міжособистісних стосунків, останні часто набирають форми дискусій, навіть полемік, і переходять від діалогічних до полілогічних конфліктних ситуацій. Отже, практичне мислення має досліджуватися не лише в умовах комфортних процедур, але і в умовах конфліктної діяльності, тобто такої міжособистісної взаємодії, коли цілі діяльності в партнерів протилежно спрямовані. Саме в цій ситуації на перший план виступає мотиваційно-емоційна регуляція практичного мислення, яка, в цілому, має своєрідну природу, що характеризується соціальним походженням і своєрідною орієнтацією мотивів діяльності. І особливо чітко це проявляється в процесі аналізу мотиваційно-емоційної регуляції практичного мислення, в умовах безпосереднього (не віртуального) спілкування, коли саме породження мотивації виступає як породження її через іншу людину. З іншого боку, дослідження практичного мислення в процесі міжособистісної взаємодії передбачає виділення такого аспекту емоційної регуляції, який найбільш повно буде виражений в системі емоційних взаємостосунків особистості та її емоційних станів. Головною причиною виникнення емоцій і емоційних станів в умовах міжособистісної взаємодії є інша людина з притаманним їй ступенем егоцентризму.

Досліджуючи прояви егоцентризму особистості у мислительній діяльності підлітків, Гейко Є.В. запропонувала такі його характеристики: пізнавальний, вербальний, інтелектуальний, просторовий, ідеологічний, соціальний, комунікативний, поведінковий, моральний, інтровертивний, екстравертивний види. Негативними наслідками цих видів є: ригідність мислення, індивідуалізм, егоїзм. Виділені також типи за тривалістю (стійкі та ситуативні); за ступенем поширення (тотальні та локальні). До функцій першого типу відноситься збалансований механізм психічного захисту, а до другого - особистісна позиція та спрямованість особистості. Егоцентризм особистості розглядається тут як психологічне явище, яке утворюється з процесом соціалізації, розвитком умінь децентрації, коли з пізнавальної позиції він трансформується в особистісну властивість, яка проявляється як детермінанта мислительної діяльності, то характеризується зосередженням на власному «Я», фіксованістю на обраних технологічних рішеннях, репродуктивною мислительною позицією. Ми спеціально приділили так багато уваги дослідженню Гейко Є.В. тому, що в ньому, на наш погляд, досить наочно демонструється загальна система взаємозв'язків між людиною і суспільством, в межах якої розглядається множина закономірностей, що

відносяться до людини, її міжособистісних стосунків, і презентується як система багатьох ієрархічних рівнів. Функціональна залежність одного і того ж ієрархічного рівня характеризує специфічні закономірності, що визначають сутність явища цього рівня. Функціональні залежності між явищами різних ієрархічних рівнів характеризують різноманітні форми взаємодій рівнів, які можливо позначити як існування цілісної багаторівневої системи.

Отже, конфлікт є майже закономірним наслідком суперечностей між потребами індивіда і обмеженнями, що диктуються оточуючими. Наслідки конфлікту можуть бути і конструктивними, і руйнівними, і короточасними, і довготривалими. І фактичне мислення в конфліктній ситуації може допомагати досягненню мети, завдяки підсиленню мотивацій, що призводить до відповідних змін способів досягнення мети (або навіть самої мети, як такої): можлива також переоцінка всієї ситуації.

Неможливість досягнення мети може мати негативний ефект, зокрема, призвести до надмірного зосередження на об'єкті досягнення, при цьому втрачаються з поля зору альтернативні шляхи до мети і можливість заміни мети на іншу.

За умови виникнення вибору між двома бажаними цілями практичне мислення розв'язує конфлікт швидко і безболісно. Однак, в ситуації вибору з двох небажаних рішень практичне мислення потрапляє в більш складну психологічну ситуацію і набирає сповільненого, розгорнутого мотиваційно-емоційного характеру. Однак найбільш складна ситуація виникає, коли одна і та ж мета має як чітко позитивний, так і чітко негативний характер (конфлікт зближення - втеча). Практичне мислення в конфліктній ситуації є фактично захищеним механізмом і може розглядатися як адаптивне, оскільки воно захищає особистість від негативних емоційних переживань, при чому, на відміну від інших адаптивних механізмів, воно не відіграє дезадаптивної ролі, тому що за своєю природою не спотворює сприймання навколишнього світу.

Ми коротко розглянули лише теоретико-методологічні аспекти практичного мислення і конфлікту з метою зацікавлення молодих дослідників-психологів до експериментального дослідження цього справді психологічного феномену.

Література

1. Бовт О.Б. Агресивні реакції та шляхи їх корекції в молодших школярів. - Автореферат дисерт. канд. психол. наук. - К., 2001.-С. 11.
2. Гейко Є.В. Психологічні особливості прояву егоцентризму особистості у мисленнєвій діяльності підлітків. - автореферат дисерт. канд. психол. наук. - К., 2002. - С. 1,7,8.
3. Колюткін Ю.І. Творче мислення в професійній діяльності вчителя //Вопросы психологии. - 1996, №2. - С. 21-22.
4. Кочерга О.В. Взаємозв'язок мислення, почуттів та уяви в розвитку критичності людини. - Автореферат дисерт. канд. психол. наук. - К., 2003. - С. 12.
5. Пасічник І.Д. Психологія поетапного формування операційних структур систематизації. - Острог, 2004. - 241 с.
6. Савчин М.В. Гавриш З.С. Вступ до спеціальності: психолог, практичний психолог. - Івано-Франківськ, 2007. - С. 63-79.
7. Савчин М.В. Педагогічна психологія. - К.: Академвидав, 2007. - С. 58-60.
8. Установа Е.Е. Мотиваційно-емоційна регуляція мислення в конфліктній ситуації // Вопросы психологии. - 1991, №4. - С. 131-135.